

KUKLA (THE MARIONETTE/ OSMANLICADAN TRANSKRİPSİYON- TRANSCRIPTION FROM OTTOMAN TURKISH) ¹

NAZLI M. ÜMİT
M.A., Doktora Öğrencisi
İstanbul Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türk Sanatı Tarihi Anabilim Dalı
nazlimumit@gmail.com

Ma'lûmdur ki libas-ı² günâgûn³ iksasıyla⁴ tel veya ipe tahrik edilen⁵ bebekler kukla itlâk olunur⁶. Bu lafz lisân-ı Yunan'da⁷ göz bebeği ve müdevver⁸ nesne ma'nâsına olan *kiklos* kelimesinden müştaktır⁹. Çünkü zât-ı aynın¹⁰ muhaddeb olmaklığı haysiyetiyle¹¹ akus-ı¹² suveri¹³ nokta-ı ihtirâkı¹⁴ olan bebeğinde hurdebînî¹⁵ bir derece küçültmesi sebeb-i tesmiyedir¹⁶.

Bu oyunun ihtirâı¹⁷ pek kadîm¹⁸ ve Çin'de hâlâ tiyatro gibi kuklaya mahsus lu'betgâhlar¹⁹ bulunmasına nazaran buralara oradan intişâr eylediği maznundur²⁰. Şeyh-ül müverrihin²¹ Herodot *Tarih*'inde kuklayı “*ba'z*²² *iplikler vasıtasıyla tahrik edilen heykelcikler*” diye zikir etmiştir.

¹ Ebüzziyâ Mehmed Tevfik tarafından 1880 ve 1912 yılları arası çıkarılan *Mecmû' a-i Ebüzziyâ* “bir şeyden değil bir çok şeyden” bahseden, kesintili yayın hayatı boyunca edebiyat, tarih, dil, kültür ve siyaset üzerine telif ve çeviri çalışmalara yer veren (Özgür Türesay, *Ebüzziyâ Tevfik ve Mecmua-i Ebüzziyâ* Müteferrika 2000 sayı:18) mecmuanın eski harfli Türkçesinden aktarılan 'Kukla' başlıklı bu yazı imzasızdır. Tam künye: 36. Sayı 1300 (1882?) *Cemaliyezahir, sayfalar: 1132-1135.*

Mecmû' a-i Ebüzziyâ was a periodical published between 1880 and 1912 by Ebüzziyâ Mehmed Tevfik. It offered a wide range of subject matter with articles and translated works on language, literature, politics, culture and history. 'Kukla' (the literal translation would be *puppet* but the author's initial definitions and quotations refer to the *marionette*) is an anonymous article published in issue 36, c. 1882.

² Libas: giyecek, elbise

³ Çeşit çeşit, renk renk

⁴ Giydirmek

⁵ Hareket ettirilen

⁶ Denilmek, anlamına gelmek

⁷ Yunan dilinde

⁸ Yuvarlak, daire biçiminde

⁹ Müştakk: bir kelimedden, kökten türeyen

¹⁰ Ayn: göz

¹¹ Tümsek, dışbükey olması bakımından

¹² Aks-akis: yansıyan, aks eden,

¹³ Suver: suretler, *aks-ı suver*: tersinir suretler, görüntüler

¹⁴ Odak noktası

¹⁵ Mikroskobik

¹⁶ İsimlendirme sebebi

¹⁷ İcat

¹⁸ Eski

¹⁹ Oyun, eğlence yeri

²⁰ Yayıldığı düşünülür

²¹ Tarihçilerin şeyhi

²² Bazı

Aristo dahi bir eserinde “Ksenofon’unun keşide ettiği²³ bir ziyâfette med’uvunu²⁴ eğlendirmek için ayakları ve kolları iplerle tahrik olan bir takım şekilleri oyuna daldı” demiştir.

Eflâtûn²⁵, kavânîne²⁶ dair olan te’lîfinde²⁷ bir Atinalı lisânında kelimât-ı âtiyeyi îrâd eylemiştir²⁸.

“İplikler ağaçtan ma’mul insan şekillerini nasıl tahrik ediyor ise şehvet-i nefsânîye²⁹ dahi insanın a’za³⁰ ve havvassını³¹ ol vechle ile³² tahrik eder”.

Latin şu’arâ’-ı kadîmesinden Horas³³ dahi bir nazmında müdahinlerinin³⁴ veya mahbubelerinin³⁵ temenniyât³⁶ ve hevesâtına³⁷ tabi’ olan ekâbir³⁸ hakkında şu sözü söylemiştir.

“Ey ağaçtan musanna³⁹ heykelcik! Senin a’zanı⁴⁰ tahrik eden el bir ecnebinindir.”

Sokrat tesadüf ettiği bir kuklacıya: “Böyle hasîs⁴¹ bir san’atla meşgul olduğun halde nasıl olur ki bu kadar mesrur⁴² görünebiliyorsun” dediğinde oyuncu cevaben: “Nasıl olacak! Tahrik ettiğim ufak ağaç parçalarını evza’-ı günâgûnda⁴³ bulundurmağa parelerini⁴⁴ çektiğim insanların cinnetine baktıkça da’imâ mesrur olurum” kavliyle mukabele etmiştir⁴⁵.

Bu oyunun Avrupa kıt’asında şüyu’u⁴⁶ mîlâttan dört yüz sene mukaddem⁴⁷ olduğuna bâlâdaki⁴⁸ akvâl-ı kudemadan⁴⁹ istidlâl⁵⁰ olunur. Ez-cümle⁵¹ Herodot mîlâttan dört yüz altı ve Sokrat dört yüz sene mukaddem vefat etmiş olmalarından ve her ikisinin dahi sûret ifadelerinden zamanlarında henüz şüyu’ bulmuş olduğu anlaşılıyor.

Herodot Mısır’a ve Asya ve Avrupa’dan bir haylî memaliğe⁵² seyâhat etmiş bir zât olmasından ihtimal ki kuklayı seyr ü sefer ettiği memalikten birinde görmüş olsun hattâ

²³ Düzenlediği

²⁴ Davetliler

²⁵ Platon

²⁶ Yasalar, devlet idare kaideleri (Platon, *Devlet*)

²⁷ Telif eser

²⁸ “aşağıdaki kelimeleri söylemiştir”

²⁹ Nefsin arzuları

³⁰ Uzuvarlar

³¹ Duyular

³² O yolla, o şekilde

³³ “Eski Latin şairlerinden Horas”

³⁴ Dalkavuk

³⁵ Sevilen kadın

³⁶ İstekler, dilekler

³⁷ Hevesler

³⁸ Devler büyükleri

³⁹ Ağaçtan yapılmış

⁴⁰ Beden uzuvları

⁴¹ Değersiz, kötü

⁴² Mutlu

⁴³ Çeşit çeşit farklı farklı durumlar, haller

⁴⁴ Para

⁴⁵ “sözü ile karşılık vermiştir”

⁴⁶ Yayılması

⁴⁷ Önce

⁴⁸ Bâlâ: yüksek, yüce

⁴⁹ Eski sözler, eski insanların söyledikleri

⁵⁰ Dile getirmek

⁵¹ Örneğin, bir önceki cümleden yola çıkarak

⁵² Memalik: memleketler

“Baz' iplikler vâsıtasıyla tahrik edilen heykelcikler” diye tarif etmesi dahi o güne kadar Yunanistan’da mechûl olmasına delildir.

Fransa’da kuklanın mûcidi Brioché nâmında bir dişçidir. [okunamadı] 1650 senelerine doğru bu san'atla işihâr⁵³ eylemişti. Kendisinden sonra mahdumu⁵⁴ Fransua Briyoşe⁵⁵ kuklacılıkta fevkalâde şöhret kazanmıştır. Hatta Fransa meşâhîr şu'ara'sından⁵⁶ Boileau kukla unvânıyla tertip ettiği bir manzume ile Fransua Brioché'nin nâm ve şöhretini ibkâ eylemiştir⁵⁷.

Onbeşinci Lui zamanında Versay Sarayının mela'ib⁵⁸-ı mu'tadîsinden⁵⁹ biri de kukla oyunu idi. Oyunlarını ekseriyyâ⁶⁰ edeba⁶¹ ve şu'ara'⁶² tertib ederdi. Fakat sırf lâğ⁶³ ve latîfeye⁶⁴ da'ir şeyler idi.

O tarihte zarâfetiyle şöhret bulan Madame du Deffand [?] “Kukla oyununu seyrederken herkesten ziyade gülerim. Çünkü hayâlâte⁶⁵ tabi' olduğumdan aradan bir çaryek⁶⁶ mürûrda⁶⁷ söylenen sözlerin hakîkaten Polişinel⁶⁸ lisânından sâdır⁶⁹ olduğuna inanıyorum” dermiş.

Kukla oyunu İstanbul'a Sultan Ahmed-i Sâlis⁷⁰ zamanında sefâretle Paris'e giden Yirmisekiz Mehmed Efendi'nin etbâ'nından birisi⁷¹ getirmiştir. En evvel bu oyun Damad İbrahim Paşa'nın bezm-i⁷² sefâhetinde⁷³ mevki' -i temâşâya konmuştur.

Hatta o asrın vüzerâ-yı şu'arâ'sından İzzet Paşa'nın⁷⁴ saray-ı asafide⁷⁵ kukla temâşâsına daveti mutazammın⁷⁶ ricâl-i asre⁷⁷ tahrir⁷⁸ etmiş olduğu tezkere-i latîfe münşe'at-i Osmanîye'de muharrerdir⁷⁹.

⁵³ Meşhur olmak

⁵⁴ Oğlu

⁵⁵ François Brioché

⁵⁶ “meşhur şairlerinden”

⁵⁷ “devam ettirmiştir”

⁵⁸ Oyuncak, oyun

⁵⁹ mu'tadî: alışılmış

⁶⁰ Çoğu zaman

⁶¹ üdebâ'

⁶² üdebâ' ve şu'ara' : “yazarlar ve şairler”

⁶³ Şaka, oyun (güzel ama içi boş şeyler)

⁶⁴ Şakalar, güzel sözler

⁶⁵ Hayâller

⁶⁶ Çeyrek

⁶⁷ An, zaman, geçit

⁶⁸ Yazar buraya şu bir not düşmüştür: “Polişinel mesela hayâlin Karagözü gibi kuklanın şahs-ı mudhikidir [komik kişi]. Fransız ve İtalyan lisânlarında Karagöz veya mashara [maskara,soytarı] [okunamadı] Polişinel ta' bir olunur.

⁶⁹ Meydana gelmek

⁷⁰ Sultan Üçüncü Ahmed Han

⁷¹ Bağlı olan, emir altında olan

⁷² Sohbet, eğlence, yeme içme yeri

⁷³ Zevk ve eğlence düşkünlüğü

⁷⁴ İzzet Ali Paşa

⁷⁵ Asaf: vezir

⁷⁶ Kavrayan, içine alan

⁷⁷ O dönemin ileri gelenleri, devlet adamları

⁷⁸ Yazmak, kaydetmek

⁷⁹ Yazılmış

۱۱۳۲

مجموعه ابوالضیا

« لعمرک اما فیک فالقول صادق

وتکذب فی الباقین من شط اودنا

کذلک اقرار الفتی لازمہ

وفی غیرہ لغو کذا جاء شرعنا »

قطعه سی ایراد بیورلش اولسه ایدی

« کوسترمک ایچون خطا صوابی

هر شیوه دن ایتدم اتخایی »

قولنه توفیق حرکت بیورلش اولوردی .

تصدیعام کستاخلق اولدیغنه معترف اولقله برابر کوچوکارک

سوزینی اکر حقلی ایسه قبول ایتک بیوکلک شانندن اولدیغنی بیلدیکم

ایچون عفو دولنلرندن قطع امید ایدهم . هر حالده امر و فرمان

حضرت من له الامر کدر .

نامق کمال

۱۲۹۲
سنه

ماغوسه دن

قوله

معلومدر که لباس کونا کون اکساسیله نل و یا اییلمراه تحریک

ایدیلان بیکره قوله اطلاق اولنور . بولفظ لسان یونانیده کوز بیکی

ومدورنسنه معناسنه اولان (قیلوس) کله سندن مشتقدر . چونکه ذات

عینک محذب اولقلنی حیثیله عکوس صوری نقطه احترافی اولان

پکنده خرده پنی بر درجده کوچولتسی سبب نسیمه در .

بو او یونک اختراغی پک قدیم وچیننده حالاً تیارو کی قوله به

۱۱۳۳

موقله

مخصوص اہتکاکہار بو لہسنہ نظر آ بورالزہ اورادن ائمشار ایلدیکی
مظنوندر .

شیخ المورخین هرودت تاریخسده قوقله بی « بعض ایلکک
واسطه سبله تحریک ایدیلان هیکلجکک « دیه ذکر ایشدر .

آرسطو دخی برآرنده « قسه نوقونک کشیده ایتدیکی برضیافتده
مدعوینی اکلندیرمک ایچون آیاقلری وقولاری ایلککله تحریک اولنور
برطافم انسان شکلری اوینادلدی . « دیشدر .

افلاطون، قوانینه دائر اولان تألیفنده برآیندی لسانندن کلمات
آیه بی ایراد ایشدر :

« ایلکک آغاجدن معمول انسان شکلرینی فصل تحریک ایدیور
ایسه شهوات نفسانیه دخی انسانک اعضا و حواسنی اول وجهله
تحریک ایدر . «

لایین شعرای قدیمه سنندن هروراس دخی برنظمنده مداهنلرینک
ویا محبوبه لرینک تمنیات وهوسانه تابع اولان اکا برحتنده شو سوزی
سویله مشدر :

« ای آغاجدن مصنع هیکلجک ! سنک اعضاکی تحریک ایدن
ال براجنیشکدر . «

سقراط تصادف ایتدیکی برقوقله جی به « بویله خسیس برصنعتله
مشغول اولدیغک حالده فصل اولیور که بو قدر مسرور کورینه یلیبور-
سک . « دیدیکنده او یونجی جواباً « فصل اوله جق ! تحریک ایتدیکم
اوافق آغاج پارچه لرینی اوضاع کونا کونده بولندیرمقله پاره لرینی
چکدیکم انسانلرک جتنه باقهرق دائماً مسرور اولورم . « قویله
مقابله ایشدر .

بو او یونک اوروپا قطعده سننده شیوعی میلاددن درت یوز سنه
مقدم اولدیغنه بالاده کی اقوال قدمادن استدلال اولنور . ازجمله

هرودت میلادن درت یوز آلتی و سقراط ۴۰۰ سنه مقدم وفات ایلمش اوله لرندن و هر ایکینک دخی صورت افاده لرندن زمانلرنده هنوز شیوع بولمش اولدیغنی آکلشیلپور .
 هرودت مصره و آسیا و آفریقادن برخیلی ممالکده سیاحت ایتمش بر ذات اولسندن احتمال که قوقله نی سیر و سفر ایندیگی ممالکدن برنده کورمش اولسون حتی « بعض ایپلکار واسطه سیله تحریک ایدیلان هیکلچکار » دبه تعریف ایتمی دخی او کونه قدر یونانستانده مجهول اولسنه دایلدیر .

فرانسه ده قوقله نک موجودی بریوشه Brioché نامنده بر دیشچی در . مومی ایله ۱۶۵۰ سنلرینه طوغری بوضعتله استهار ایلمشیدی . کندیسندن صکره مخنومی فرانسوا بریوشه قوقله جیلانده فوق العاده شهرت قزانشدر . حتی فرانسه مشاهیر شعراسندن (بوآلو) قوقله عنوانیله ترتیب ایندیگی بر منظومه ایله فرانسوا بریوشه نک نام و شهرتی ایضا ایشدر .

اون بشنی لونی زماننده وهرسای سراینک ملاعب معتاده سندن بریده قوقله او یونی ایلی . او یونلرینی اکثریا ادبا و شعرا ترتیب ایدردی . فقط صرف لاغ و لطیفه ده دائر شیلر ایلی .

اوتاریخده ظرافتیله شهرت بولان مادام دوده فان « قوقله او یوننی سیر ایدرکن هر کسندن زیاده کوزم . چونکه خیالانه تابع اولدیغمدن آرهدن بر چاریک هرورنده سو یلتان سوزلرک حقیقه (پویشیل) (*) لساندن صادر اولدیغنه اینانیر برم . « دبر ایتمش . قوقله او یوننی استانبوله سلطان احمد ثالث زماننده سفارته

(*) پویشیل مثلا خیالک قاره کوزی کی قوقله نک شخص مضحکی در . و فرانسه و ایالیان لسانلرنده قره کوز و یا مخره مقسامنده (پویشیل) تعبیر اولتور .

۱۱۳۵

کبریتک اللجی سنه اخر

پارسه کیدن یکر می سکنز محمد افندینک اتباعندن بریسی کتبره شدر .
 الك اول بو او بون داماد ابراهیم پاشانک بزم سفاهتنده موقع تماشا به
 قونشدر .

حتی او عصرک وزیرای شعر اسندن عزت پاشانک صرایی
 اصفی ده قوقله تماشا سنه دعوتی متضمن رجال عصره تحریر ایتمش
 اولدیغی تذکره لطیفه آمیر اکثر منشآت عثمانیه ده محرردر .

کبریتک اللجی سنه اختراعی

شمالی آلمان یادن کلان شندوفر ایله اشتوتغارد شهرینه سیاحت
 ایدن برکیمسه [آسبرغ] موقوفه تقریبته کنیش برنبه و آنک اوزرنده
 دخی قلعه شککنده بر بنا مشاهده ایدر . ایشته بو بنا وقتیه جانیلرله
 مجرملری و بولتیقه شهرلینی حبس ایچون قوللانیش اولان مشهور
 هوهن آسبرغ محبوسخانه سیدر .

انسان بو حبسخانه تک قلبه ایرات غم و الم ایدن هیسات هول
 انکیرینی کوردیکی زمان وقتیه اوراده جزای اعمالی چکن مجرمین
 ایله برابر برچوقده بیکنهاک بار ظلم و اعتساف آلتنده زارونزار اوله رق
 افنای وجود ایتمش اولدقارینی درخاطر ایتمکن کندینی آلامز .

لکن هپسندن اول خاطر تبادر ایدن ذات [دانیال شوبارت]
 شاعر مشهور ایدر که ۱۷۷۷ سنه سنده محبس مجعونه ادخال و ۱۷۸۷
 سنه می مایسنده اطلاق ایدلمشدر که او محل مظلمه تمام اون سنه قالمشدر .
 مشار ایله پروسیا صرایی حکمداریسی اعضا سندن بعضلرینک
 تشیبات حمایتکارانه سیله مجسندن قورتارلش ایدی .